

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΕΡΕΥ. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

BERTRAND RUSSELL

[ΒΡΑΒΕΙΟ ΝΟΜΠΕΛ 1950]

Ι. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὸν ἄγγλο φιλόσοφο Bertrand Russell δὲν τὸν ἔκαμε γνωστὸ στὸ διεθνὲς κοινὸ ἢ ἀπονομὴ τοῦ βραβείου Νόμπελ. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνος μας ἡ φήμη του εἶχε ξεπεράσει τὰ σύνορα τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ κόσμου μὲ τὶς ἐργασίες του ποὺ ἀρχίζε νὰ παρουσιάζη στὴν περιοχὴ τῆς φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς λογικῆς. Γεννήθηκε στὸ Trelleck τῆς Ἀγγλίας στὶς 18 Μαΐου 1872. Ἡ πατρικὴ του οἰκογένεια ἀνήκει στὴν παλαιὰ ἀγγλικὴ εὐγένεια καὶ εἶχε ἀσκήσει σημαντικὴ ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ὁ πάππος του ἦταν ὁ πολὺ γνωστὸς Λόρδος John Russell. Ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ του καταγωγή ἐκληρονόμησε τὸν τίτλο τοῦ κόμητος (Earl). Τριῶν ἐτῶν ἔμεινε ὁ Bertr. Russell ὄρφανός καὶ μὲ τὴ φροντίδα τῆς μάμμης του ἐπῆρε τὴ στοιχειώδη του ἐκπαίδευση ὄχι σὲ σχολεῖα ἀλλὰ στὸ σπίτι ἀπὸ τροφούς καὶ ξένες οἰκοδιδασκάλισσες. Ἔτσι εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ μάθῃ στὴν ἐντέλεια τὴ γαλλικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα. Ἀπὸ τὸ 1890 ἀρχισε νὰ σπουδάζη στὸ Trinity College τοῦ Cambridge μαθηματικὰ καὶ φιλοσοφία. Οἱ σπουδές του ἦταν πολὺ καλές καὶ στὸ 1895 ἔγινε μέλος (Fellow) τοῦ Κολλεγίου. Στὸ 1894 ὑπηρέτησε λίγον καιρὸ στὴ Βρεταννικὴ Πρεσβεία στὸ Παρίσι μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ ἀκολουθου. Τὸν ἴδιο χρόνον ἔκαμε τὸν πρῶτον του γάμον μὲ τὴ Miss Alys Persall Smith. Δύο χρόνια ἀργότερα (1896) ἔμεινε κάμποσον καιρὸ στὸ Βερολίνον, ὅπου ἀσχολήθηκε μὲ τὴ μελέτη τῆς ἰδεολογίας καὶ τῶν ὀργανωτικῶν ἀρχῶν τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλιστικοῦ - δημοκρατικοῦ κόμματος, ποὺ εἶταν τότε στὴν ἀκμὴ του. Τὰ συμπεράσματα τῶν μελετῶν του τὰ ἐδημοσίευσεν σὲ πραγματεία του τὸν ἴδιον χρόνον μὲ τὸν τίτλον «German social democracy». Ἡ παραμονὴ του στὴ Γερμανία καὶ ἡ ἐπαφή του μὲ τοὺς σοσιαλδημοκρατικοὺς κύκλους ἀσκήσαν σημαντικώτατη ἐπίδραση γιὰ τὴ μελλοντικὴ του τοποθέτηση στὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα. Ὅταν ξαναγύρῃσεν στὴν Ἀγγλίαν συνέχισεν τὶς σπουδές

του στὴ φιλοσοφία καὶ τὰ μαθηματικά. Στὰ 1897 ἔγινεν ἡ πρώτη δημοσίευση ἔργου του μὲ μαθηματικὸ περιεχόμενον. Ὁ τίτλος του ἦταν «An Essay on the foundation of geometry» (Δοκίμιον θεμελιώσεως τῆς γεωμετρίας). Ἡ πρώτη περίοδος τῶν ἐργασιῶν του κλείνει μὲ τὸ ἔργον του «The philosophy of Leibniz» (Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λάϊμπνιτς) ποὺ ἐξεδόθηκε στὰ 1900.

Μία ἐπίσκεψίς του στὸ Παρίσι τοῦ ἐδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ βαδίσῃ σὲ ἕνα καινούριον δρόμον στὶς μελέτες του. Εὐρισκόμενος στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσαν στὰ 1900 παρηκολούθησεν τὸ παγκόσμιον τοῦ ἔτους ἐκείνου μαθηματικὸ συνέδριον. Δεσπόζουσαν μορφήν τοῦ συνεδρίου εἶχεν ἀναδειχθῆ ὁ ἰταλὸς μαθηματικὸς Giuseppe Peano (1858—1932). Ἐπρωτοστατοῦσεν στὶς νεώτατες ἔρευνες, ποὺ θέματα τοὺς εἶχαν τὴν ἀναμόρφωση τῆς παραδεδομένης λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν μαθηματικῶν. Στηριζόμενος ὁ Peano στὶς θεωρίες τῶν γερμανῶν G. Cantor, Frege καὶ Schröder, εἶχε παρουσιάσει ἕνα σύστημα λογικῆς, μέσα στὸ ὁποῖον ὅλες οἱ λογικὲς σχέσεις ἔπαιρναν συμβολικὴ ἔκφραση, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀλγεβρικοῦ λογισμοῦ. Τόση μεγάλη ἦταν ἡ ἐντύπωση ποὺ ἔκαμαν στὸ πνεῦμον τοῦ Russell οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ ἰταλοῦ μαθηματικοῦ, ὥστε ἀπεφάσισεν νὰ ἀφιερῶσεν τὶς μελέτες του γιὰ τὴν τελειοποίησιν τῆς νέας αὐτῆς μαθήσεως. Ἄρχισεν νὰ διαβάζῃ τὰ ἔργα τοῦ Peano καὶ ὅλη τὴν σχετικὴ φιλολογίαν, τὴν ἀναφερόμενην στὸ νέον φιλοσοφικὸν κλάδον, ποὺ ἐπῆρε τὸ ὄνομα «Λογιστικὴ», «Ἀλγεβρικὴ ἢ Συμβολικὴ Λογικὴ» καὶ «Ἀλγοριθμικὴ». Καρπὸς τῶν νέων του μελετῶν ἦταν τὸ βιβλίον τοῦ «The principles of mathematics» «Ἀρχὲς τῶν μαθηματικῶν», ποὺ ἐξεδόθηκε στὸ 1903. Μεγαλύτερη ἔκτασιν ἐπῆραν οἱ μελέτες του στὸ ἴδιον θέμα μὲ τὴ συνεργασίαν τοῦ φίλου του φιλοσόφου A. Whitehead (1841 - 1947). Κοινὸν καὶ τῶν δύο τοὺς ἔργον εἶναι ἡ τρίτομην συγγραφὴ «Principia mathematica», ποὺ ἡ πρώτη τῆς ἔκδοσιν εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ 1910 - 1915, καὶ ἡ δευτέρη τὸ 1926 - 27.

Οι νέες εργασίες του Russell έστερέωσαν τη φήμη του και έγιναν άφορμή να πάρη τον τίτλο του Lecturer δηλ. 'Υφηγητή της φιλοσοφίας στο Πανεπιστημιακό Κολλέγιο του Cambridge που τον διέτηρησε από το 1910 έως το 1916. Στο 1911 έγραψε μια μικρή σε έκταση αλλά πλουσιώτατη σε περιεχόμενο πραγματεία με τον τίτλο «Τά προβλήματα της φιλοσοφίας». Τό έργο του τούτο μεταφράστηκε στα έλληνικά από τον Κερκυραίο λόγιο Κ. Μ. Θεοτόκη και έξεδόθηκε στη σειρά των εκδόσεων Γ. Βασιλείου στα 1923. Κατά τό διάστημα της ακαδημαϊκής του υπηρεσίας είχε τήν εύκαιρία να παρουσιάση άρκετές συγγραφές. Στα 1910 έξέδωκε «Τά φιλοσοφικά δοκίμια» Philos Essays, στο 1914 μελέτη για τή φιλοσοφία του γάλλου φιλοσόφου Bergson. Τό ίδιο έτος έξεδόθηκε και ή πραγματεία του «Our knowledge of the external World, as a field for scientific method in philosophy» ('Η γνώση μας του αντικειμενικού κόσμου ως πεδίο για τήν έπιστημονική μέθοδο στη φιλοσοφία).

'Η έκρηξη και ή διεξαγωγή του πρώτου παγκοσμίου πολέμου περιέπλεξε τόν Russell σε πολιτικές και προσωπικές περιπέτειες. 'Η ανάμιξη του σε πολιτικά ζητήματα ήταν γι' αυτόν κάτι που του είχε κληροδοτηθή από τήν οικογενειακή του παράδοση. Στα προηγούμενα έσημειώσαμε τήν έπαφή του με τούς σοσιαλδημοκρατικούς γερμανικούς κύκλους. 'Ακολουθώντας ό Russell τή φιλελεύθερη παράδοση αντίταχθηκε στην εισαγωγή του συστήματος της καθολικής στρατιωτικής θητείας. Τά σοσιαλιστικά του φρονήματα τόν ώθησαν να πρωτοστατή σε αντιπολεμικές ειρηνιστικές έκδηλώσεις. "Ενα δημοσίευσμά του αντιπολεμικό προέκλεσε τήν δικαστική του δίωξη και τήν καταδίκη του σε πρόστιμο 200 λιρών. Τό λυπηρότερο επακόλουθο ήταν ότι έχασε και τό διδακτικό του αξίωμα στο πανεπιστημιακό Κολλέγιο. 'Η πρόθεσή του να αποδημήση στην 'Αμερική έματαιώθηκε από τις στρατιωτικές άρχές, που άπηγόρευσαν τήν έκδοση του διαβατηρίου του. 'Ο Russell τότε κατώρθωσε να έκδοθούν στην 'Αμερική με τήν φροντίδα των εκεί φίλων του στα 1918 οί διαλέξεις που έσκόπευε να κάμη έμπρός στο άμερικανικό κοινό. Τό δημοσίευμα αυτό, που έφερε τόν τίτλο «Political ideals» έκαμε περισσότερο έχθρικές τις σχέσεις του με τις άγγλικές στρατιωτικές άρχές. Τόν ίδιο χρόνο έδημοσίευσε ό Russell στο «Tribunal» ένα άρθρο ειρηνιστικού περιεχομένου. Οί στρατιωτικές άρχές έζήτησαν τήν ποινική του δίωξη και τό αποτέλεσμα ήταν να καταδικασθή σε έξάμηνο φυλάκιση. 'Η διαμονή του στο δεσμωτήριο δέν έμεινε άκαρπη. Του έδωκε τόν καιρό να γράψη τήν πραγματεία του «Introduction in Mathematic»

(Εισαγωγή στα μαθηματικά) που έξεδόθηκε στα 1919.

Κατά τήν πολεμική περίοδο είχε εκδώσει και άλλα δημοσιεύματα ειρηνιστικού περιεχομένου. Στα 1916 έδημοσιεύθηκαν δύο πραγματείες του «Justice in war-time» (Δικαιοσύνη έν ώρα πολέμου) και «Principles of social reconstruction» ('Αρχές της κοινωνικής ανασυγκροτήσεως). "Οπως ή μαθηματική έπιστήμη οίκοδομείται έπάνω σε λογικές άρχές, κατά τόν ίδιο τρόπο πιστεύει ό Russell, ότι είναι δυνατόν να επιτύχωμε χρησιμοποιώντας λογικές άρχές και τήν ανασυγκρότηση της κοινωνικής ζωής. 'Η αντίληψη του αυτή είναι ή κυριώτερη αίτια που αίτιολογεί τή συμπάθειά του προς τό μπόλσεβικικό καθεστώς. Τή θέση, ότι ή λογική σκέψη πρέπει να άποκαθαρθή από κάθε μυστικιστικό υπόλειμμα τήν ανέπτυξε σε συγγραφή του δημοσιευμένη στο 1918 με τόν τίτλο «Mysticism and logic» (Μυστικισμός και λογική). 'Ηθικοπολιτικού περιεχομένου είναι και ή πραγματεία του «Roads to freedom» (Δρόμοι προς τήν έλευθερία) 1918.

"Επειτα από τόν πρώτο πόλεμο ή συμπάθειά του προς τήν κομμουνιστική κίνηση τόν έκαμε να ταξιδεύση στη Ρωσία και τήν Κίνα. Στα 1920 εύρέθηκε στο Πεκίνο και θέλησε να μελετήση τήν κινεζική φιλοσοφία στο εκεί Πανεπιστήμιο. Μία βαρεία όμως ασθένεια τόν έκαμε να διακόψη τήν εκεί παραμονή του. Για τήν αντίληψη του Russell ή Ρωσία και ή Κίνα παρείχαν έδαφος για να οίκοδομηθή μέσα από τό κοινωνικό χάος μία νέα κοινωνική τάξη στηριγμένη σε καθαρά λογικές άρχές, μακριά από τήν επίδραση κάθε ένστικτώδους μυστικισμού και ιστορισμού. Τό ταξίδι του στις χώρες που έπεσκέφθηκε έγινε άφορμή να γράψη δύο βιβλία: «The practice and theory of Bolshevism» 1920 ('Η πρακτική και ή θεωρία του Μπολσεβικισμού) και «The problem of China» 1922 (Τό πρόβλημα της Κίνας). "Οταν ξαναγύρισε από τήν Κίνα διεξεύχθηκε τήν πρώτη του γυναίκα και έκαμε δεύτερο γάμο με τήν Miss Dora Black. Οί φίλοι του του έδωκαν τήν εύκαιρία να κάμη στο Λονδίνο μερικές διαλέξεις που άπετέλεσαν τήν πρώτην ύλη για τήν συγγραφή ενός από τά αξιολογότερα βιβλία του «'Ανάλυση του Πνεύματος» 1921.

Τόν ίδιο καιρό έπεδόθηκε στη συγγραφή έκλαϊκευτικών βιβλίων, όπως τό «A, B, C of atoms» (τό A, B, C των ατόμων), «A, B, C, of relativity» 1925 (τό A, B, C της θεωρίας της σχετικότητας). Πολύ ένδεικτικό για τήν εξέλιξη των ιδεών του είναι και τό δημοσιευμένο κατά τό 1924 βιβλίο του «Logical atomism in contemporary Brit. Philos». ('Ο λογικός ατομισμός στη σύγχρονη βρετανική φιλοσοφία). Λέγοντας «λογικό ατομισμός» έννοεί ό Russell ότι ή ανθρώπινη

σκέψη ήμπορεί νά προχωρήσει με χρησιμοποίηση λογικών μεθόδων στην απομόνωση και διαπίστωση βασικών λογικών δεδομένων που είναι ανεξάρτητα τῶν ἄλλων ἀπό τὸ ἄλλο καὶ ἀπὸ τὴ γνώση πού ἔχομε γι' αὐτά. Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ἡ μία ἀπὸ τίς χαρακτηριστικώτερες γιὰ τὸ ὅλο του σύστημα ἀρχές. Κατὰ τὰ ἔτη 1924-1927 ἐπεσκέφθη τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Συνέχεια τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος τοῦ Russell ἀποτελεῖ ἡ συμμετοχὴ του στίς ἐκλογές τοῦ 1922 καὶ 1923 κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος καὶ ἡ ἀνάμιξη του στὰ προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς. Εἶναι πολὺ συνηθισμένη τακτικὴ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ αἰῶνος μας, νά ἐπιζητοῦν νά κατακτήσουν τὰ σχολεῖα γιὰ νά τὰ μεταβάλλουν σὲ ὑποδειγματικὰ φυτώρια τῆς νέας κοινωνίας. Ἀκολουθώντας τὴ ροπὴ αὐτὴ καὶ ὁ Russell ἔγραψε στὰ 1926 τὸ βιβλίον του «Περὶ ἀγωγῆς» καὶ μαζί με τὴ δευτέρῃ του σύζυγο ὠργάνωσε «πρότυπο» ἰδιωτικὸ σχολεῖο πού τὸ ἐκράτησαν μαζί ἀπὸ τὸ 1927-1932. Παιδαγωγικοῦ περιεχομένου εἶναι καὶ τὸ ἔργο του «Education and the social order» 1932 (Ἀγωγή καὶ κοινωνικὴ τάξις). Ἀλλὰ καὶ με τὴ δευτέρῃ του σύζυγο ἡ συμβίωσή του δὲν διήρκεσε πολὺ. Στὸ 1935 τὴν διεζεύχθη καὶ ἐπῆρε γιὰ τρίτη σύζυγόν του τὴν Miss Patricia Helen Spence. Οἱ μελέτες του στὴν περιοχὴ τῆς γενικῆς φιλοσοφίας ἐξηκολούθησαν πάντοτε με ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ νεορεαλισμὸ καὶ πλησίαση πρὸς τοὺς στοχαστὰς πού ἀπετέλεσαν ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1930 τὸν «κύκλον τῆς Βιέννης» (Carnap, Reichenbach). Σύγχρονα τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ κοινωνιολογικὰ καὶ ἱστοριοφιλοσοφικὰ καὶ ἱστοριοπολιτικὰ προβλήματα τὸν ὠθοῦσε καὶ σὲ ἱστορικὲς μελέτες. Στὸ 1946 ἐξέδωκε ἕνα ἀρκετὸ ὀγκῶδες σύγγραμμα «A History of Western Philosophy» (Ἱστορία τῆς ἐσπεριακῆς φιλοσοφίας). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐκθεση τῆς κινήσεως τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Μηλησίων φιλοσόφων μέχρι σήμερα. Σκοπὸς τῆς συγγραφῆς εἶναι νά δείξει, ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν φιλοσοφημάτων εἶναι στενὰ συνηρητημένη με τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ. Με τὸ ἴδιο πνεῦμα εἶναι γραμμένο καὶ τὸ ἔργο του «Ἱστορία τῶν ἰδεῶν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ἐλευθερία καὶ ὀργάνωση». (Freedom and Organization). Μετάφραση τῆς συγγραφῆς αὐτῆς στὰ γαλλικὰ ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1951 στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων «Librairie Gallimard». Στὸ ἔργο του αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀπὸ τὸ 1814 ἕως 1914 μεταμόρφωση τῆς πολιτικῆς ζωῆς, χρησιμοποιώντας τρεῖς ἐξηγητικούς παράγοντες. Ὁ πρῶτος εἶναι φύσεως τεχνικῆς οἰκονομικῆς ὁ δεύτερος θεωρητικῆς πολιτικῆς καὶ ὁ τρίτος ἡ δράση τῶν σημαντικῶν προσωπικοτήτων. Ἀποδίδει βέβαια πρωταρχικὴ σπουδαιότητα στὰ οἰκονομικὰ αἴτια ἄλλὰ

δὲν ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἡμποροῦν αὐτὰ μόνονα τους νά ἐξηγήσουν ὅλα τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα. Με τὴν οἰκονομικὴ τεχνικὴ π.χ. δὲν ἡμπορεῖ νά ἐξηγηθῇ ἡ διαίρεση τῶν λαῶν σὲ ἐθνότητες, πού ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἱστορικὰ φαινόμενα τοῦ 19ου αἰῶνος.

Οἱ βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις πού παρεθέσαμε δὲν ἐξαντλοῦν τὸ πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Russell. Ὑπάρχουν καὶ ἀρκετὲς ἄλλες δημοσιεύσεις του ἀναφερόμενες σὲ ἠθικὰ καὶ φυσικομαθηματικὰ προβλήματα. Πολὺ σημαντικὰ εἶναι τὰ ἔργα του «Sceptical Essays» (Σκεπτικιστικὰ δοκίμια) 1935 καὶ «Human Knowledge» (Ἀνθρωπίνῃ γνώση) 1948. Στὴ «Βρεταννικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία» ἔχει γράψει τὸ περὶ εὐκλείδειων γεωμετριῶν ἄρθρον. Τὰ δημοσιεύματά του ἔχουν τὸ χάρισμα τῆς σαφηνείας καὶ τῆς λογικῆς διαρθρώσεως τῶν ἰδεῶν. Στὰ κοινωνιολογικὰ καὶ ἱστοριοπολιτικὰ του συγγράμματα χρησιμοποιεῖ καὶ τὴν εἰρωνεία κατὰ τρόπο παραπλήσιο πρὸς τὴν χιουμοριστικὴ διάθεση τοῦ Bernard Shaw. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα του ἔχουν μεταφρασθῆ στὰ γερμανικὰ καὶ τὰ γαλλικὰ. Ἡ βράβειός του με τὸ διεθνὲς βραβεῖο Νόμπελ ἀπλῶς ἐπισημοποίησε τὸ κύρος του στὸ διεθνὲς κοινόν, πού τὸν εἶχε γνωρίσει ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Ἡ πνευματικὴ δραστηριότητα τοῦ Russell ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερα ἀκμαιότατη με ὄλη τὴν προχωρημένη ἡλικία του. Εὐρίσκεται στὴ πρώτη γραμμὴ τῶν δημιουργικῶν ἐργασιῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Στὰ ἑλληνικὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ «Προβλήματα τῆς φιλοσοφίας» ἔχουν μεταφρασθῆ καὶ δύο ἀκόμη πραγματεῖες του «Γάμος καὶ ἡ Ἠθικὴ» μετ. ὑπὸ Θ. Ν. Τσαβέα στίς ἐκδόσεις τοῦ «Ἀνεξαρτήτου» καὶ «Γιατί δὲν εἶμαι Χριστιανός» μετ. Λ. Παυλίδη στίς ἐκδόσεις Γκοβόστη.

II. ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ RUSSELL

Ἀντικρῶζοντας ἐξελικτικὰ τὴν κίνηση τῶν στοχασμῶν τοῦ Russell ἡμποροῦμε νά διακρίνομε τὰ ἀκόλουθα στάδια:

1ον Τὸ πρῶτον στάδιον τερματίζεται στὸ 1900 καὶ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸ σχετικὸν μετὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Leibniz ἔργο του. Σὲ ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα παρακολουθεῖ ὁ Russell τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καινούριων μαθηματικῶν θεωριῶν πού ἡ κατεύθυνσίς τους εἶναι νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν κριτικὸν ἐνορατισμὸν (intuitionismus) τοῦ Kant καὶ νά ἐναυγυρῶσιν στὸ λογικισμὸν τοῦ Leibniz. Ὁ Russell στὰ 1900 δὲν εἶχεν αἰσθανθῆ καμμιά ἀμφιβολία σχετικὰ μετὰ τίς δοξασίας τοῦ Νευτώνος καὶ ἐδέχονταν ὅτι ὑπάρχει τὸ ἀπόλυτον διάστημα συναρτησένον ὅχι

από σχέσεις αλλά από την συμπερίληψη απείρων πραγματικών σημείων.

2ον. Για να περάσει στο δεύτερο εξέλικτικό του στάδιο την ώθηση την έπηρε από τη γνωριμία του με τις εργασίες του Ρεσπο στο συνέδριο που έγινε στο Παρίσι στα 1900. Από τότε επιδόθηκε σε μελέτες επιδιώκοντας να τελειοποιήσει το σύστημα της συμβολικής λογικής «λογιστικής». Στην εργασία αυτή έδειξε θαυμαστή ικανότητα όχι μόνο στο χειρισμό των συμβολικών μορφών που είχε εισαγάγει ο Ρεσπο αλλά και στην επινόηση νέων συμβολικών εκφραστικών μορφών. Με τη συνεργασία του Whitehead επέτυχε να παρουσιάσει τέλειο σύστημα λογικού συμβολισμού, ικανό να εκφράσει με σύμβολα όλες τις λογικές σχέσεις. Μέσα στο σύστημα αυτό τα ουσιαδέστερα στοιχεία είναι η έννοια των τάξεων και η έννοια των προτασιακών συναρτήσεων. Κατά το δεύτερο αυτό στάδιο, που διαρκεί μέχρι τα μέσα της τρίτης δεκαετίας (1951) σημειώνεται προσέγγιση του Russell προς τις αντιλήψεις του νεορεαλισμού, στη μορφή που τον είχε παρουσιάσει ο George Moore. Στο έργο του «Principles of mathematics» (1903) έμιλουσε ο Russell για την ύπαρξη δύο ξεχωριστών κόσμων ενός «νοητού» και ενός «αίσθητου». Ο χώρος, ο χρόνος και η κίνηση, έλεγαν, έχουν ξεχωριστή και ανεξάρτητη από την ανθρώπινη συνείδηση ύπόσταση. Οι δύο κόσμοι, αίσθητός και νοητός παρουσιάζουν, κατά την τότε αντίληψη του Russell, μιá ανάλογη και αντίστοιχη ύφή. Οι σύνθετες και περίπλοκες προτάσεις του νοητού κόσμου ήμπορούν να αναλυθούν σε απλούστατα αρχικά στοιχεία, ακριβώς όπως τα σωματικά σύνολα αναλύονται σε απλούστατα και αρχικά σωματικά στοιχεία. Η δοξασία, ότι με τη λογικήν ανάλυση ήμπορούμε να φθάσουμε σε άτομικά λογικά δεδομένα (data) αποτελεί, όπως έσημειώσαμε στα προηγούμενα, τον «λογικό ατομισμό» του Russell. Η έκδοχή, ότι τα έσχατα λογικά στοιχεία έχουν ανεξάρτητη το ένα από το άλλο ύπαρξη, έρχεται σε αντίθεση προς τη διδασκαλία του Hegel, την αναφερομένη στην οργανική συνεξάρτηση των λογικών σχέσεων. Κατά τη δεύτερη περίοδο της εξέλιξής του ο Russell είχε πλησιάσει πολύ κοντά στον κριτικό ρεαλισμό. Είναι δυνατόν κατά την αντίληψή του να υπάρξουν πολλοί νοητοί κόσμοι, όπως υπάρχουν και διάφορων τύπων νοητοί χώροι, διαφορετικοί από τον εύκλειδειο χώρο. Ο δεδομένος αίσθητός κόσμος έμφανίζει και αυτός μιá ώρισμένη νομοτέλεια, ή όποια όμως δεν άναιρεί την ιδεατή δυνατότητα νοητών κόσμων με διαφορετική νομοτέλεια.

3ον. Κατά το τρίτο εξέλικτικό στάδιο ο στοχασμός του Russell άπομακρύνεται σταθερά από το νεορεαλισμό και τον κριτικό ρεαλισμό. Έπανερχεται προς τις άγγλικές

δοξασίες του Hume (1711 - 1776) και του Berkeley (1684 - 1753). Ακολουθώντας το φαινομεναλισμό του Berkeley δέχεται, ότι όλα τα δεδομένα που αντικρύζουμε είναι φαινόμενα. Αυτό που λέμε πράγμα δεν είναι τίποτε άλλο παρά «σύνολο φαινομένων» χωρίς την πραγματική ύπόσταση, που του άποδίδει ο άφελής ρεαλισμός της καθημερινής ζωής. Τόσο η «ουσία» όσο και η «ύλη» είναι «λογικές κατασκευές» στηριγμένες επάνω σε φαινόμενα. Όπως ο Hume έδιδασκεν, όλες οι ιδέες ήμπορούν να άναχθούν σε αρχικές έντυπώσεις (impressions), κατά τον ίδιο τρόπο ισχυρίζεται και ο Russell, ότι όλα τα σύνθετα και περίπλοκα φαινόμενα πρέπει να θεωρηθούν δημιουργήματα της λογικής κατασκευής ένεργητικότητας. Όλα τα φαινόμενα πρέπει να καταταχθούν στην αυτή γραμμή, χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα στα ψυχικά και αντικειμενικά έξωψυχικά γεγονότα. Ο δυϊσμός ανάμεσα σε ψυχικά και ύλικά δεδομένα είναι κατά το Russell άπαραδέκτος. Άλλά και ο παλαιός μονισμός δεν ήμπορεί να γίνη παραδεκτός. Μας χρειάζεται ένας καινούργιος «ουδέτερος μονισμός» (Neutrale Monismus). Για να τον καθορίσει, έχρησιμοποίησε ο φιλόσοφος μας την ακόλουθη εύστοχη διατύπωση. «Η ύλη είναι όλιγώτερη ύλική παρά όσο πιστεύεται και το πνεύμα όλιγώτερο πνευματικό παρά όσο πιστεύεται». Το σύμπαν το βλέπει ο Russell δυναμικά ως κάτι που έπισυμβαίνει «event!» και όχι ως σταθερά ουσία «entitie!». Το σημείο της άφειτηρίας του μένει πάντοτε άτομικό. Κάθε άτομο έχει δικές του άπόψεις ως προς το χώρο, τον χρόνο, την ύλη και τις λοιπές κατηγορίες. Η συνένωση των άτομικών χώρων κτλ. σε κοινές πλασματικές ενότητες δηλ. ένα κοινό χώρο, χρόνο, ύλη κλπ. είναι άπλή λογική κατασκευή. Γενικά η έννοια της λογικής κατασκευής χρησιμοποιείται πολύ συχνά από το Russell ως γενική έξηγητική αρχή. Στο κοινωνικό πεδίο η άνεμπόδιστη έφαρμογή της αρχής αυτής θα ήμπορούσε να πραγματοποιήση μιá ριζική κανονική άνασυγκρότηση. Όπως είναι τα πράγματα σήμερα, παρατηρεί ο Russell, η έφαρμογή της έμποδίζεται από την παρουσία ένοστικτών μυστικιστικών τάσεων και από την επιβίωση των ιστορικών παραδόσεων.

Είναι φανερό ότι υπάρχουν πολλές όμοιότητες ανάμεσα στην εξέλιξη των στοχασμών του Russell κατά την τρίτη περίοδο του και στην κίνηση των αντιλήψεων του ίδρυτου της φαινομενολογικής φιλοσοφίας Ed. Husserl. Και οι δυό τους έγκατέλειψαν την παλαιότερη δοξασία τους, σύμφωνα με την όποια έπρεπε να δεχθούμε μιá σφαίρα λογικών σχέσεων με άυτοτελή ύπαρξη. Ο Husserl είχε άσχοληθή τα τελευταία χρόνια να δείξει, πώς και η σφαίρα των λογικών αντικειμένων άντλεί το

κῦρος καὶ τὴν ὑπόστασή της ἀπὸ τὴν ἀναφορικὴ ἐνεργητικότητα τῆς συνειδήσεως (Intentionalität). Στὶς χουσερλιανὲς φαινομενολογικὲς ἀναλύσεις ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀντίληψη τοῦ Russell ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἀποτελεσματικότητα μὲ τὴν ὁποία ἐργάζεται ἡ λογικὴ κατασκευαστικὴ ἱκανότητα, ὁ «λογικὸς συνθετισμὸς» (Logical Construction). Κοινὴ εἶναι καὶ στοὺς δύο φιλοσόφους ἡ ἀτομιστικὴ ἐγὼλογικὴ ἀφετηρία καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐννοίας τῶν ἀτομικῶν προοπτικῶν ἀπόψεων ποὺ συγχωνεύονται σὲ ὑπερυποκειμενικὴ ἐνότητα (perspectivism).

Πρὸς τὴ φιλοσοφία τοῦ Russell ἡμποροῦμε νὰ κάμωμε καὶ ἓνα δεῦτερο ἐσωτερικώτερο προσανατολισμὸ. Εἶναι δυνατὸ νὰ προσεγγίσωμε στὴν ἐσωτερικὴ τῆς οὐσία περισσότερο, ἂν ἀναζητήσωμε τὶς χαρακτηριστικώτερες ἐσωτερικὲς τάσεις ποὺ τὴν κατεύθουν. Θεωρώντας τὰ πράγματὰ ἀπὸ μιὰ τέτλια τοποθέτησι φθάνομε στὶς ἀκόλουθες διαπιστώσεις.

1ον Ὁ Russell ἐπῆρε ἡγετικὴ θέσι μῆσα στοὺς στοχαστὲς ποὺ ἐπεδίωξαν νὰ ἀναμορφώσουν κατὰ τὸν αἰῶνα μας τὶς λογικὲς σπουδές. Ἡ «λογιστικὴ» τοῦ εἶναι μιὰ προσπάθεια γιὰ γενίκευσιν τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς ἀντίστοιχῆ στὴν προσπάθειαν ποὺ ἔγινεν ἀπὸ μέρος τῶν μαθηματικῶν κατὰ τὸν περασμένον αἰῶνα γιὰ μιὰ γενίκευσιν τῆς εὐκλείδειου γεωμετρίας.

2ον Ἡ φροντίδα τοῦ Russell ἐπεξετάθη καὶ μὲ ὠφέλιμα ἀποτελέσματα καὶ στὴ φιλοσοφίαν τῶν μαθηματικῶν.

3ον Μαζὶ μὲ τὸν Husserl ἐπρωτοστάτησε γιὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα μῆσα σὲ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὰ πλαίσια. Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἀνορθολογιστικῶν ρευμάτων κατὰ τὸν αἰῶνα μας ἔγινε ἀφορμὴ νὰ χάσῃ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς κάθε καθαρότητα καὶ ὀριστικότητα. Τὸν ἔκτρο-

χιασμὸ αὐτὸ τὸν εἶχε προβλέψει ὁ Husserl, ὅταν σὲ ἓνα ἄρθρο τοῦ γραμμένου στὰ 1911 ὑπενθύμιζεν ὅτι ἡ φιλοσοφία ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μόνον ἂν πάρῃ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ διάρθρωσι. Καὶ ὁ Russell δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ διακηρύττῃ ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν πρέπει νὰ χάνῃ τὴν ἐπαφὴν τῆς μὲ τὴν ἐπιστημονικότητα. Οἱ ἔρευνες στὸ πεδίου τῆς «λογιστικῆς» ἀποτελοῦν ἀριστη προπαίδευσιν γιὰ τὴ διερεύνησιν γενικώτερον φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Ἐπειδὴ εἶναι κάτοχος τῆς μαθητικῆς ἐπιστήμης, κατορθώνει νὰ παρακολουθῇ τὴν πρόοδον ποὺ σημειώνεται στὴ φυσικὴ ἔρευνα καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ τὴ σημασίαν ποὺ ἔχει γιὰ τὴ γενικὴ φιλοσοφίαν.

4ον Οἱ ἐργασίαι τοῦ στὴ λογικὴ ἀνάλυσι ἀνοιξαν τὸ δρόμον, γιὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1930 ἡ ὁμάδα τῶν Νεοθετικιστῶν φιλοσόφων τοῦ κύκλου τῆς Βιέννης. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Russell ἔδωκαν μιὰ διέξοδον γιὰ νὰ λυθῇ ἓνα οξὺτατο πρόβλημα. Ἡ νεώτερη ἐπιστῆμὴ τῆς φυσικῆς εἶναι ἐξ αἰτίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς ὑποχρεωμένη νὰ στέκεται πολὺ κοντὰ στὸν ἐμπειρισμὸ. Ἡ μέθοδος ὁμοῦ ποὺ χειρίζεται, τὴν ἀναγκάζει νὰ κρατῇ στενὴν ἐπαφὴν μὲ τὴ μαθηματικὴ ἀπριοριστικὴ μέθοδον. Οἱ ἐργασίαι τοῦ Russell ἔδειξαν ὅτι δὲν ἦταν κάτι τὸ ἀδύνατον ἢ συνδιαλλαγὴ τοῦ ἐμπειρισμοῦ τῆς φυσικῆς μὲ τὸν ἀπριορισμὸ καὶ ἔδωκαν μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπόκρισιν σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον ἐπείγοντα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας.

5ον Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ, ὁ Russell ἔχει στρέψει τὴν προσοχὴν τοῦ στὴν ἔρευνα. Φιλοτιμεῖται νὰ εἶναι πάντοτε στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν ἐρευνητῶν, δὲν χάνει τὴν ἐπαφὴν τοῦ μὲ τὴν ἐπικαιρότητα, οὔτε μένει δογματικὰ ἐπαναπαυμένος σὲ ἓνα ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένο σύστημα.

(Στὸ ἐρχόμενον : Τὸ Β' Μέρος)

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

ΤΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗ

ΤΟ ΑΝΑΚΑΤΩΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

Τὸ ἀνακάτωμα τῆς γλώσσας μας μὲ τὴν καθαρῆουσα εἶναι τὸ χειρότερον καὶ πλεονεχτικὸν ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα γιὰ τὰ ὁποῖα μιῶν στὰ δύο ἀμέσως προηγούμενα σημειώματά μου. Γιατὶ ὁ ὑπερβολικὸς ζῆλος γιὰ τὴ δημοτικὴ, φυσικὸ φαινόμενον γιὰ τοὺς πρωτάρηδες τοῦ δημοτικισμοῦ, καὶ οἱ ἀθέμιτες ἢ ἀσεμνές, ὅπως τὶς εἶπα, ἐρωτοτροπίαι μὲ τὴν καθαρῆουσα εἶναι πράγματα ποὺ μποροῦμε τελοσπάντων νὰ τὰ παρατήσωμε ὅταν πειστοῦμε πὼς ἔτσι δὲν κάνουμε τίποτ' ἄλλο παρά νὰ ζημιώνωμε τὸ γραφτὸν μας λόγον ὅπως πάει νὰ διαμορφωθῇ. Τοῦτο ὁμοῦ τὸ ἀνακάτωμα τὸ κάνωμε τὶς πλεονεχτικὲς φορές χωρὶς τὴ θέλησίν μας, ἐπειδὴ ἔχουμε ὅλοι μῆσα μας τὰ μικρόβια τῆς καθαρῆουσας. Αὐτὰ μᾶς σπρώχνουν σὲ θλιβερὰς πλάνους, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν μπο-